

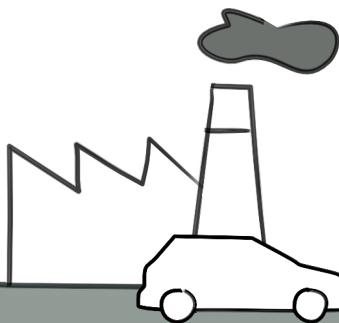

**Partij voor
de Dieren**

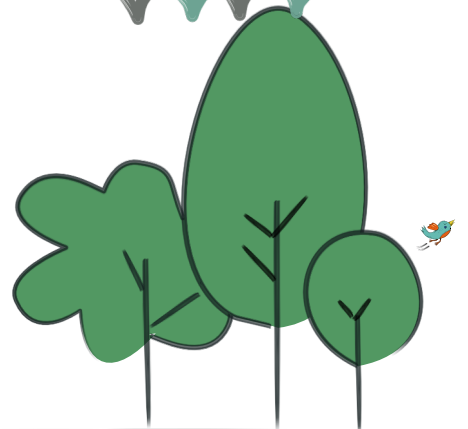
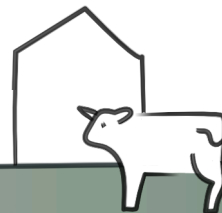
Zaanstad

De natuur & de Zaanse identiteit

Initiatiefvoorstel

BUSBRUG DE BINDING

1. Inleiding

1.1 Mobiliteit

Mobiliteit is een belangrijk onderdeel van het leven. Om voor eten te kunnen zorgen, om anderen te ontmoeten, om te sporten (of: als sport), te werken, leuke dingen te doen. Een auto hoort daar in de beleving van veel mensen bij.

Automobilisten in Westerwatering willen busbrug De Binding graag continu open, en dat is begrijpelijk: je kan nu tijdens de spits met de auto maar langs één weg de wijk in of uit. Een ontwerpfout tijdens de aanleg van de wijk. Het college en een groot deel van de raad heeft de hoop dat de busbrug ook in de spits opengesteld kan worden voor auto's.

Partijen die er niet voor zijn, zijn dat (voor zover ons bekend) vanwege het klimaat en vanwege de staat van de natuur in Polder Westzaan, en omdat er - met name in Westerkoog - ook weerstand is onder inwoners vanwege zorgen omtrent de verkeersveiligheid. Dat betekent niet dat die partijen - dat geldt in elk geval voor de Partij voor de Dieren - per se niet willen toewerken naar die door sommigen zo gewenste continue openstelling.

1.2 Veiligheid, vrijheid en gezondheid

Daarnaast zijn veiligheid, vrijheid en gezondheid voor mensen van levensbelang. Een gezonde leefomgeving, nu en voor je kinderen. Met voldoende en veilig voedsel en water. De mogelijkheid om te ondernemen, bijvoorbeeld om als agrariër voedsel te verbouwen met een goed genoeg verdienenmodel.

Voor al die dingen kan de mens niet zonder robuuste natuur.

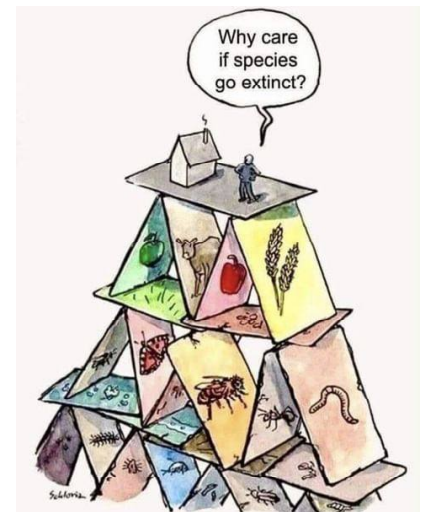
De WUR beschrijft het belang van de natuur voor de mens in zes punten¹:

1. Klimaatverandering en biodiversiteit zijn onlosmakelijk verbonden
2. Voedselzekerheid
3. Schone lucht en schoon water
4. Natuurlijke hulpbronnen en grondstoffen
5. Voorkomen van ziektes en plagen
6. Kwaliteit van leven

Groen in en om Zaanstad houdt onze omgeving leefbaar: het houdt water vast, gaat hittestress tegen, zuivert de lucht en biedt een thuis aan vele soorten planten en dieren. Zo heeft de natuur een eigen bestaansrecht. Een groene gemeente is de beste garantie voor een gezond, gelukkig en toekomstbestendig Zaanstad.

1.3 De Zaanse identiteit

De natuur om onze stad heen is onderdeel van de Zaanse identiteit. In het Perspectief Achtersluispolder staat bijvoorbeeld:

“Zaanstad is een bijzondere stad. Samengesteld uit stedelijk gebied langs de Zaan en kleinschalige dorpen in het buitengebied met de dijken, linten en paden als verbinding. Een woonwerkstad met overal de historisch gegroeide menging van bedrijvigheid en wonen. En begrensd door prachtig open weide- en natuurgebied. Zaanse kernkwaliteiten die we willen behouden.”

Maar de natuur gaat voor onze ogen kapot. De staat van de natuur in Polder Westzaan (met name het Westzijderveld en de Reef) is de reden dat Zaanstad voorsnog geen vergunning heeft voor de continue openstelling. Openstelling van de busbrug zou tot meer stikstofdepositie leiden, terwijl de natuur al lijdt onder te veel stikstof (§ 2.1).

Dit initiatiefvoorstel ontstond naar aanleiding van de laatste begrotingsbehandeling (november 2024). Inmiddels is er veel gebeurd op het gebied van stikstof. De busbrug staat dus niet op zichzelf. Er zijn nog meer voorbeelden van projecten die niet door (lijken te) kunnen gaan vanwege de staat van de natuur. Terwijl dat allemaal geen heel grote uitstoters zijn, vergeleken met industrie, verkeer en vooral veehouderij. (§ 2.2).

Hierdoor krijgen mensen het idee dat die regeltjes niet deugen. Dat die veel te streng zijn en dat de overheid niet naar mensen luistert. De Partij voor de Dieren betoogt dat er iets anders aan de hand is: het is de overheid die de wetten en regels niet uitvoert, ten koste van dit soort projecten.

De Staat handelt onrechtmatig, heeft Rechtbank Den Haag op 22 januari geoordeeld (§3.1.1). Het bevoegd gezag - provincie Noord-Holland - heeft beheerplannen en uitvoeringsprogramma's voor de Natura 2000-gebieden, maar die zijn onvoldoende om de natuur op een pad van herstel te brengen (§3.1.2). Bovendien stoot ook Zaanstad zelf nog altijd te veel stikstof uit (3.2.3). Ook de Raad van State houdt overheden steeds meer aan het naleven van de stikstofwetgeving (§3.2). En de raad, wat doet die eigenlijk? (§3.3)

Mensen verliezen hun vertrouwen in de overheid en er ontstaat een steeds groter 'afgehaakt Nederland'. We horen het van sprekers en lezen het in kranten. Zo wordt onze democratie kwetsbaarder. De raad heeft zich aan het begin van deze raadsperiode gezamenlijk voorgenomen om zich in te zetten voor de democratie. Om het vertrouwen van onze inwoners terug te winnen. Stikstof* is, ook omdat het zoveel aandacht heeft gekregen in de media, een van de manieren die we hebben om daarmee aan de slag te gaan.

Daarom leggen we 9 besluiten voor aan de raad (hoofdstuk 4) en proberen we samenvattend een eerste beeld te schetsen van de effecten van die besluiten (hoofdstuk 5).

Want wat ook de Zaanse identiteit is: mouwen opstropen en slagen maken.

* Het gaat hierbij om stikstofverbindingen, want stikstof zelf is onschadelijk en maakt zelfs bijna 80% uit van de lucht om ons heen. Wat we met stikstof bedoelen als we het over 'de stikstofcrisis' hebben, is wat er vrijkomt bij de verbranding van fossiele brandstoffen en in de veehouderij: respectievelijk geoxideerd stikstof (stikstofoxiden, NOx) en gereduceerd stikstof (ammoniak, NH₃). (En gereduceerd stikstof heet niet zo omdat we er zoveel minder van produceren.) Met name stikstofoxiden (NOx) kunnen ver wegwaaien en slaan soms pas honderden kilometers verderop weer neer. Ammoniak (NH₃) landt dichterbij de uitstootbron.

2. Slechte staat van de natuur: slecht voor inwoners

Hoewel een bepaalde hoeveelheid stikstof niet erg is voor de natuur - het is voedsel - is het probleem dat er de afgelopen decennia veel te veel stikstof is uitgestoten en neergedaald op de natuur. De effecten van stikstofdepositie verschillen per natuurtype. Elk type heeft daarom een eigen kritische depositiewaarde (KDW), een waarde die aangeeft hoeveel stikstofneerslag de natuur jaarlijks aankan zonder dat er schade optreedt. De KDW is gebaseerd op onderzoek en langdurige veldexperimenten in opdracht van de Verenigde Naties (UNECE)¹:

“Wieger Wamelink, ecologisch onderzoeker van Wageningen University & Research, legt uit waarom de KDW lager is vastgesteld: “Stikstof dat neerslaat in een natuurgebied blijft jarenlang in de bodem en in planten aanwezig en bouwt zich hier op. Tegelijkertijd verzuurt de bodem steeds verder. Veldexperimenten, zoals het onderzoek van UNECE, laten steeds beter zien welk effect dit heeft op de natuur. Hoe langer de metingen lopen, hoe duidelijker wordt wat de negatieve gevolgen zijn van teveel stikstof op de natuur. Daardoor wordt ook de KDW steeds nauwkeuriger en veelal lager.”

Het Wereld Natuurfonds² legt uit hoe de natuur als gevolg van een te hoge stikstofdepositie verslechtert - hoe het kaartenhuis in elkaar stort:

“Zowel het huidige niveau van stikstofdepositie als de geaccumuleerde stikstof van de voorbije decennia ondermijnen het functioneren van stikstofgevoelige ecosystemen, waardoor gedegenereerde landschappen en leefgemeenschappen zijn ontstaan. Veel plantensoorten zijn verdwenen als gevolg van stikstofovermaat en verlies aan kalium, magnesium en calcium door bodemverzuring. Hierbij komt dat planten ook verdwijnen door veranderde concurrentieverhoudingen tussen soorten, waardoor in veel gevallen slechts enkele soorten de van oorsprong soortenrijke vegetaties zijn gaan domineren. In Nederland zijn de afgelopen decennia ca. 400 plantensoorten, die karakteristiek zijn voor voedselarme milieus, sterk afgenomen of zelfs verdwenen [...]. Ook veel diersoorten zijn in de gevarezone gekomen, omdat de planten waarmee ze zich voeden zijn verdwenen of omdat de voedselkwaliteit van de planten sterk is afgenomen. Ze bevatten bijvoorbeeld te weinig calcium of eiwit.”

Dit schetst hoe alles met elkaar samenhangt, en waarom het verdwijnen van één soort doorwerkt naar andere soorten. En uiteindelijk ook naar onszelf, de mens. Als de bestuivers zijn uitgestorven, wordt het verdraaid ingewikkeld om voldoende voedsel te verbouwen.

2.1 De natuur versus stikstof in Polder Westzaan, Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder

Polder Westzaan en het Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder zijn aangewezen als Natura 2000-gebied omdat het bijzondere natuur is (veenweidegebied met beschermde vochtige heiden, ruigten en zomen, veenmosrietlanden en hoogveenbossen) waar bijzondere soorten leven (bittervoorn, kleine modderkruiper, meervleermuis en noordse woelmuis).³ Waarom dat belangrijk is, is in de inleiding al behandeld. Denk nog even terug aan het kaartenhuis.

De Natura 2000-status betekent dat de natuur behouden moet blijven en, indien nodig, moet verbeteren. Sterker, er geldt een verslechteringsverbod (art. 6, tweede lid Hrl, expliciet vermeld in

het Besluit kwaliteit leefomgeving): als het bevoegd gezag niet kan uitsluiten dat de natuur verslechtert, moet het onverwijld handelen om die (mogelijke) verslechtering te beëindigen.

Maar de natuur verslechtert wél, al jaren.

2.1.1 Natuurdoelanalyse⁴ en rapport Ecologische Autoriteit

Die verslechtering komt door meerdere factoren:

1. te kleine arealen, versnippering en verweving van de natuur met (te) intensieve landbouw;
2. onvoldoende water van goede kwaliteit voor de natuur;
3. overbelasting van de natuur met stikstofdepositie.

Deze factoren werken op elkaar in. Hoe slechter bijvoorbeeld de waterkwaliteit, hoe meer last natuur ook heeft van stikstof. En vice versa. Alleen de eerste twee factoren aanpakken is niet genoeg. Om de natuur te laten herstellen - niet verder te laten verslechteren zelfs - is het noodzakelijk dat de stikstofdepositie onder de kritische depositiewaarde komt. De Ecologische Autoriteit benadrukt bij de beoordeling van de NDA's dat de provincie moet doen wat moet en kan. Onverwijld. De maatregelen waarvan zeker is dat die beslist nodig zijn, en waarvan de ecologische risico's gering tot nihil zijn, moeten spoedig worden uitgevoerd.

In de Polder Westzaan is recent de staat van de natuur onderzocht door Witteveen+Bos.

2.1.2 Witteveen+Bos

In de toelichting⁵ op de second opinion⁶ van Witteveen+Bos staat:

“Voor het kwetsbare habitatype H7140B Veenmosrietlanden kunnen al bij overschrijding van de KDW met relatief lage hoeveelheden grote veranderingen plaatsvinden. [...] Witteveen+Bos heeft ook een veldbezoek gedaan in het gebied. Zij concludeert dat de kwaliteit van de kwetsbare habitats in Polder Westzaan (Westzijderveld en De Reef), ondanks de recent uitgevoerde natuurmaatregelen, in kwaliteit sterk achteruit is gegaan: “Uit het veldonderzoek blijkt dat de natuur ter plaatse sterk achteruit is gegaan. Van de 29 veenmosrietlanden (N2000-beschermd) zijn er 21 verdwenen en van de 8 overgebleven veenmosrietlanden zijn er 4 in slechte staat.””⁷

2.2 Nieuwe activiteiten versus stikstof in en om onze bijzondere natuur

2.2.1 Ecologische crisis, juridisch probleem

De stikstofcrisis is ook een juridisch probleem: er kunnen minder economische activiteiten vergund worden omdat we zoveel stikstof hebben geproduceerd en nog steeds produceren. Omdat de natuur zo ontzettend onder stikstof lijdt, en ook al zo lang (het is zeker al 40 jaar een - bekend! - probleem), zijn we inmiddels zo ver dat er geen vergunningen meer kunnen worden uitgegeven (of hooguit onder zeer strikte voorwaarden) voor activiteiten die nog meer stikstof toevoegen aan de omgeving. Maar ook zover dat boeren niet meer weten waar ze aan toe zijn. Iedereen weet namelijk dat de veehouderij een grote bron van stikstof is, en dat daar dus iets moet veranderen, maar niemand hakt de knoop door en zegt: die kant gaan we op, dus dit zijn de kaders waarbinnen jullie mogen ondernemen. Hoewel innovaties in de veehouderij, zoals stal- en voeraanpassingen, een deel van de stikstofuitstoot kunnen tegengaan, is dat een dure oplossing en werkt die alleen voldoende als die allemaal perfect worden toegepast. Bovendien veranderen die niets aan het landschap, en doen daarom niets of niet genoeg voor het watersysteem

(waterpeil, waterkwaliteit), de versnippering van het landschap, de weidevogels (waterpeil, eiwitrijk en kort raaigrasland), de nodeloze jacht op ganzen (die juist wél afkomen op het raaigras, maar boeren willen dat niet) en het welzijn van de gehouden dieren (die worden nog steeds gefokt, gebruikt en gedood en stal- en voeraanpassingen zijn vaak nadelig voor de dieren).

2.2.2 Busbrug De Binding continu open: zeer onwaarschijnlijk

Voor de continue openstelling van de busbrug tussen Westerkoog en Westerwatering is het college van burgemeester en wethouders van Zaanstad druk bezig. Het verwacht extern te kunnen salderen wanneer er voldoende stikstofruimte is opgekocht. De Partij voor de Dieren verwacht niet dat een natuurvergunning gegeven zal worden. Het additionaliteitsvereiste geldt al sinds 2023 bij extern salderen wanneer een overheid een partij is: met stikstofruimte die nodig is voor natuurherstel mag niet gesaldeerd worden. Na de recente uitspraken van de Raad van State (Rendac, Amercentrale) lijkt een geitenpaadje alleen maar nóg onwaarschijnlijker. Het zou ook onverstandig zijn. Door te salderen, zal de natuur misschien iets minder snel verslechteren. Maar dat is niet genoeg. We citeren Remkes' Wat wel kan:⁸

“Stikstofuitstoot en de daarmee samenhangende stikstofneerslag in stikstofgevoelige natuurgebieden is één van de belangrijke factoren waardoor de natuur onder druk staat. Een fors dalende stikstofdepositielijn moet (juridisch en ecologisch) allereerst ten goede komen aan de natuur. Iedere dag dat de overbelasting langer duurt, maakt het probleem groter en duurder. Deze neerwaartse spiraal moet op korte termijn gekeerd worden. Dat is ook juridisch vereist.”

En de natuur kan pas gaan herstellen als de kritische depositiewaarde wordt *onderschreden* (en ook de andere drukfactoren voldoende laag zijn). We illustreren we dit in de bijlage.

2.2.2 De Kraaien verhuizen naar Fortuinveld: kleine kans

Er is zeer recent weer veel aandacht geweest voor de voorgenomen verhuizing van hockeyclub De Kraaien. Rechtbank Noord-Holland heeft geoordeeld dat het bevoegd gezag te weinig heeft gedaan, doet en zelfs van plan is te doen om de stikstofdepositie te reduceren. Dat had Noord-Holland in de Natuurdoelanalyse natuurlijk zelf ook wel gezien, maar zoals steevast gebeurt, hebben Gedeputeerde Staten ook hier weer gekozen voor kortetermijnbelangen ten koste van het algemeen belang op lange termijn. Dat is dus in strijd met het verslechtingsverbod.

2.2.3 Verkadebuurt: stilgelegd

De bouwwerkzaamheden voor in totaal 470 woningen, die samen de nieuwe Verkadebuurt aan de Provincialeweg in Zaandam gaan vormen, liggen voorlopig stil. „Dit is één van de projecten die door de stikstofproblemen niet uitgevoerd kunnen worden”, zegt woordvoerder Elly Klut van de gemeente Zaanstad⁹.

2.3 Vertrouwen in de overheid

Het zal niet bij de Verkadebuurt blijven. Intussen behandelt onze raad startnotitie na startnotitie, bijvoorbeeld die van JS Cocoa, een ontwikkeling die pal naast de Kalverpolder ligt waar de problemen grofweg van dezelfde aard en omvang zijn als in Polder Westzaan.

Steeds meer projecten zullen sneuvelen omdat ze stikstof uitstoten die neerdaalt op de Polder Westzaan en andere Natura 2000-gebieden. Ook als dat maar weinig stikstof is. Het soort voorbeelden als hierboven genoemd, geven veel van onze inwoners het gevoel dat de regeltjes niet deugen: de kdw zou veel te laag zijn.

Maar het probleem is dat overheden de regels niet naleven.

3. Wat doet'?

In dit hoofdstuk zetten we uiteen hoe we in dit stikstofslot terecht zijn gekomen. Zowel het Rijk, de provincie als de gemeente zelf hebben onvoldoende oog gehad voor de Europese wetgeving, met het verslechtingsverbod als absolute ondergrens.

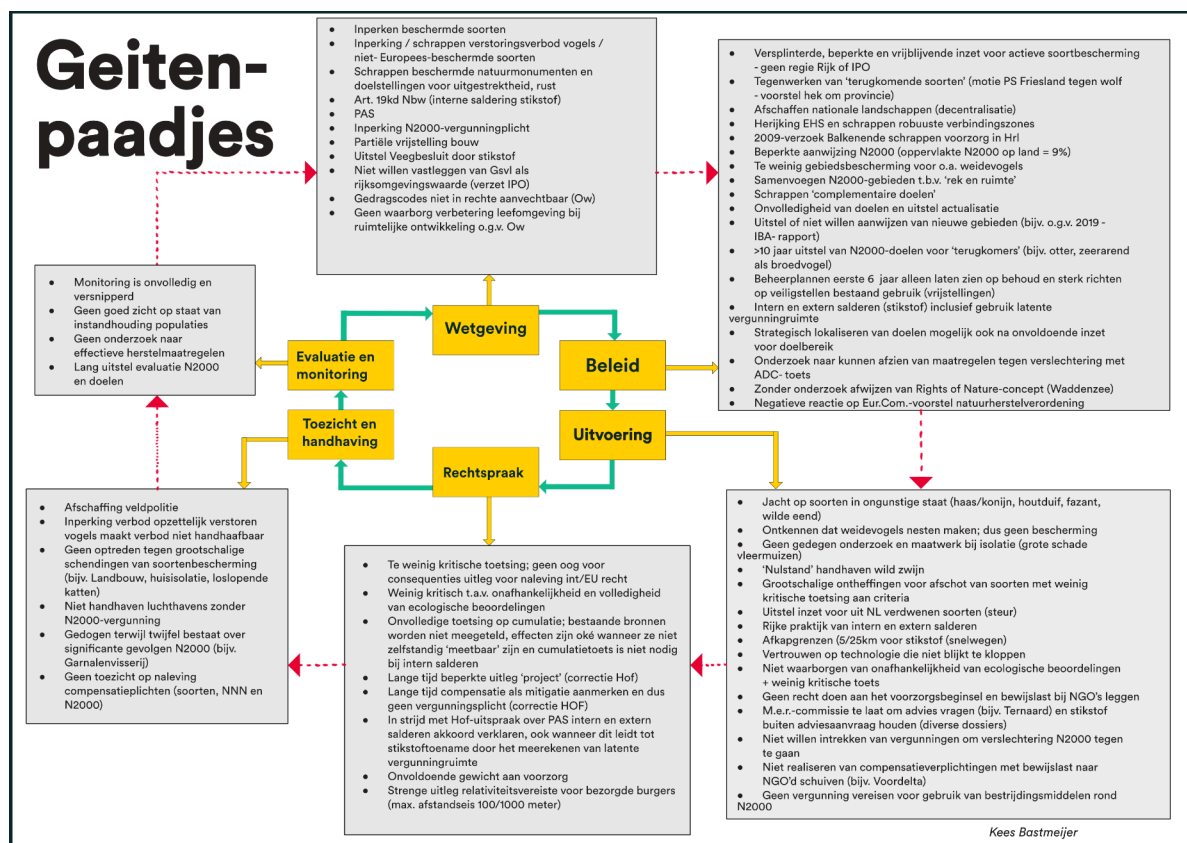
3.1 De wet: uitvoeren of negeren?

3.1.1 De Nederlandse Staat

Beter dan rechtbank Den Haag kunnen we het niet verwoorden²:

De Staat heeft geen passende maatregelen genomen om verslechtering tegen te gaan of te voorkomen. [...] Illustratief is dat vast staat dat in de periode 2019 tot 2022 slechts circa 5 tot 7 mol/ha/jaar aan stikstofdepositiereductie is gerealiseerd, wat gezien de omvang van het stikstofprobleem een druppel op een gloeiende plaat mag worden genoemd. Een beroep op beleidsvrijheid kan de Staat niet baten, omdat de beleidsvrijheid ten aanzien van het bestrijden van verslechtering slechts ziet op de vraag welke maatregelen genomen dienen te worden en niet op de timing en de omvang van maatregelen: de door de Staat te bepalen maatregelen dienen namelijk onverwijld te worden genomen en gewaarborgd dient te zijn dat met de genomen maatregelen geen verslechtering plaatsvindt. Dat is een resultaatsverplichting van de Staat.

De Staat heeft vele geitenpadjes in de hele beleidscyclus omtrent natuurbescherming ingebouwd. Dat zijn er zeker 62 - zie onderstaande figuur. Dit overzicht is opgesteld door prof. dr. mr. C.J. Bastmeijer e.a. in hun analyse³ van de 13 (!) Europese richtlijnen en internationale verdragen die tot doel hebben (maar falen) om de Waddenzee te beschermen.

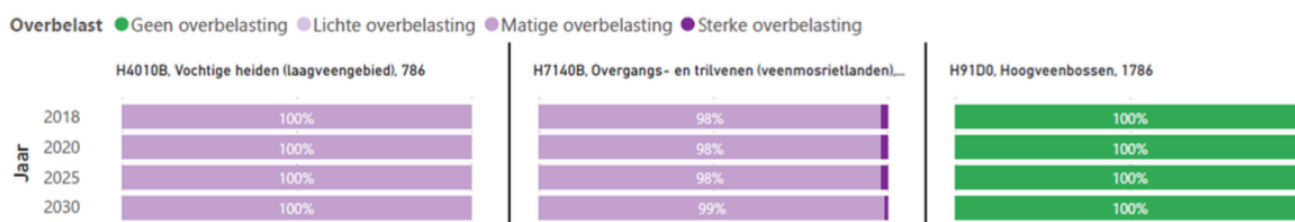
Sociaal-economische belangen worden steeds weer zwaarder gewogen dan ecologische belangen. We nemen daardoor steeds een hapje uit datgene waarvan we gezegd hebben dat we het willen behouden. De rechters lijken dat nu wel een halt toe te roepen (in elk geval een aantal). (Natura 2000, Habitatrichtlijn, Natuurherstelwet).

3.1.2 De plannen van provincie Noord-Holland

De provincie is (in grote lijnen) het bevoegd gezag voor de Vogel- en Habitatrichtlijn, de Wet natuurbescherming (Wnb) en de Wet stikstofreductie en natuurverbetering (Wsn). Zij dienen dus vooral de passende en nodige maatregelen te nemen om Natura 2000-gebieden te behouden en indien nodig te herstellen.

Daarnaast schrijft de Wet stikstofreductie en natuurverbetering (Wsn) voor dat provincies de natuur verbeteren en de stikstofneerslag omlaag brengen. De zogenoemde natuurdoelanalyses (NDA's) horen bij dit programma. De NDA's geven aan of de vastgestelde maatregelen die

Polder Westzaan

Aerius Monitor 2022, bron: Natuurdoelanalyse Polder Westzaan

genomen (gaan) worden voor natuurherstel genoeg zijn én of de daling van stikstofdepositie voldoende is om verslechtering tegen te gaan.

Uit de NDA van Polder Westzaan blijkt dat de diverse (beheer)maatregelen die in de Polder Westzaan zijn genomen of gepland staan, niet voldoende zijn om verslechtering uit te sluiten:

“Zowel in de huidige situatie als op termijn (2030) geldt dat er bij het volledige areaal sprake is van overschrijding van de kritische depositiewaarde. Knelpunten voor het habitatype zijn stikstofdepositie, ontoereikende waterkwaliteit en waterkwantiteit en toename van invasieve exoten, zoals appelbes. Er zijn aanvullende maatregelen benodigd, waarvan de omvang en effectiviteit nog dienen te worden bepaald.”

Zoals gezegd: er geldt een verslechtingsverbod, en maatregelen die mogelijk zijn, moeten onmiddellijk genomen worden. Noord-Holland is echter nog aan het verwerken, praten en rekenen. Maatregelen genoemd in het Uitvoeringsprogramma natuur 2024-2030⁴ zijn in elk geval niet voldoende om verslechtering uit te kunnen sluiten. Tot die conclusie kwam ook Rechtbank Noord-Holland⁵ onlangs in de kwestie rond de verhuizing van De Kraaien:

“Niet inzichtelijk is welke maatregelen uit deze programma's tot welke stikstofdaling op de Natura 2000-gebieden leiden.”

De provincie krijgt het dus niet voor elkaar om plannen te maken die de natuur aantoonbaar op een pad van duurzaam herstel en instandhouding krijgt, laat staan dat ze die uitvoert, en dus blijven de problemen oplopen. Dat is een politieke keuze, want beslissingen over passende maatregelen die mogelijk zijn, worden steeds uitgesteld door Gedeputeerde Staten. Dat maakt oplossingen duurder en ingrijpender én houdt boeren in onzekerheid.

3.1.3 Wat doet Zaanstad eigenlijk zelf?

Binnen de gemeentegrenzen van Zaanstad wordt ook stikstof uitgestoten door industrie en veehouderij; wordt ook het waterpeil te laag gehouden en vervuild; en is de grond ook versnipperd. Dus hoewel NH het bevoegd gezag is en het beleid moet maken en de grote stappen moet zetten, moet Zaanstad zelf ook (vroeg of laat, op eigen initiatief of gedwongen door de provincie, de Staat of de rechter) een bijdrage leveren.

Maar ook Zaanstad schuift de hete aardappel voor zich uit. In het gebiedsproces Polder Westzaan wordt goed overleg van grotere waarde geacht dan duidelijkheid en eerlijkheid. Terwijl landelijk 2/3e van de stikstofdepositie uit Nederlandse bronnen komt (terwijl we meer over de grens sturen dan we ontvangen uit het buitenland), waarbij 79% van de landbouw komt en daarvan weer bijna alles van de veehouderij.

Ook blijft Zaanstad vergunningen aanvragen voor de eerder genoemde busbrug, de verhuizing van De Kraaien en bouwprojecten in de buurt van of zelfs pal naast de stikstofoverbelaste bijzondere natuur. Hier straalt ook een belofte uit, dat dit ook kan. Maar wie de wetgeving goed leest, weet dat dat niet zo is.

3.2 De wet en de rechter

3.2.1 RvS-uitspraken 18 december 2024

De rechtbank neemt geen genoegen meer met de geitenpaadjes en ook de Raad van State zet een streep onder het systematisch negeren van de Europese wetgeving.

Op 18 december 2024 heeft de Raad van State namelijk een uitspraak gedaan in de zaken Rendac en de Amercentrale over intern salderen⁶. Het land gaat na die uitspraak verder in het slot, als gevolg van het feit dat Nederlandse kabinetten stelselmatig de Europese natuurwetgeving (Habitatrichtlijn) negeren. Alle projecten waarbij intern is of wordt gesaldeerd, zijn vergunningsplichtig (de terugwerkende kracht* daarvan is ook een groot ding, maar valt buiten dit agenda-initiatief). Bovendien mag salderen alleen als de maatregel niet ook nodig is om natuur te behouden, herstellen of verslechtering te voorkomen. En omdat de KDW zo ernstig overschreden wordt, is voorlopig elke maatregel nodig.

* Let wel: de Raad van State hanteert een overgangstermijn tot 2030 om de vergunningen met terugwerkende kracht te kunnen regelen, maar ook dát is een geitenpaadje: de Habitatrichtlijn kent geen gedogen (zie het verslechtingsverbod).

3.2.2 Rechtbank Den Haag in de zaak Greenpeace tegen De Nederlandse Staat 22 januari 2025

Deze uitspraak is in §3.1.1 al aangehaald. De rechtbank verklaart dat de Staat onrechtmatig handelt door de verslechtering, inclusief dreigende verslechtering van de habitattypen en leefgebieden op de Urgente Lijst niet tijdig te stoppen; door de stikstofdoelen niet te halen; en door in het stikstofbeleid geen prioriteit te geven aan die habitattypen waar de daling van de stikstofdepositie het het meest urgent is.

Op de 'urgente lijst'⁷ staan ook de Polder Westzaan en Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder.

3.3 De rol van de gemeenteraad

In de gemeenteraad blijven we besluiten nemen die de natuur verder verslechteren. Ook hier noemen we weer de continue openstelling van de busbrug, woningbouwontwikkelingen, het uitstellen van de zero emissie stadslogistiek. Stikstof staat onvoldoende op het netvlies bij de fracties. We geven het college alle vrijheid om besluiten te nemen waarvan we de gevolgen niet snappen, niet kennen of niet controleren. De raad heeft het college vooralsnog ook geen kaders meegegeven.

Maar we voorzien ook de geitenpaadjes niet die het bevoegd gezag en de Staat gebruiken. Daarom hebben we geen goed antwoord op de klachten van burgers, die terecht zijn maar zich richten op het verkeerde probleem.

4. En nu?

We presenteren hieronder 9 voorstellen, onderverdeeld in de thema's *Betrouwbare overheid*, *Het heft in eigen hand* en *De boer op!*

4.1 Betrouwbare overheid

Dat overheden - met name de Staat, zeker ook de provincie en uiteindelijk toch ook Zaanstad - zich niet aan de wet houden, is in zichzelf al onbetrouwbaar. Dat moeten we herstellen, voor zover het in onze macht ligt.

Doordat daardoor andere ontwikkelingen, zelfs kleine, niet door kunnen gaan (even los van de vraag of wij die zelf nou altijd zo'n goed idee vinden), gaan onze inwoners twijfelen aan het nut van de regels, terwijl die regels duidelijk in ieders en het algemeen belang zijn. Daarover moeten we communiceren met inwoners, zeker met degenen die betrokken zijn bij ontwikkelingen die op losse schroeven staan vanwege stikstof, en bij mensen die een vergunning aanvragen waar bij mogelijk stikstof wordt uitgestoten. Denk bijvoorbeeld aan de Uitvoeringsstrategie Polder Westzaan. Daarin staat dat verbraking noodzakelijk is om de Natura 2000-doelen te halen. Eerder in het stuk staat echter dat nog helemaal niet zeker is dat wordt besloten om te gaan verbraken. Zo houden we boeren in onzekerheid. Maar ook bij mensen die een woning zoeken en nu horen dat de woningbouw mogelijk komt stil te liggen.

Daarom de volgende besluiten:

De gemeenteraad besluit:

- I. dat Zaanstad actief op een positieve manier met inwoners communiceert over de natuurwetgeving, en daarbij in elk geval, op begrijpelijke wijze, vertelt:
 - a. dat die een uitwerking is van de Habitatrictlijn die in 1992 democratisch is vastgesteld omdat soorten uitstierven (en dat nog steeds doen, zeker ook in Nederland);
 - b. dat gezonde natuur en het voorkomen van verdere uitsterving van soorten van belang is voor de gezondheid van mens en dier;
 - c. dat een robuust ecosysteem en hoge biodiversiteit zorgen voor schone lucht, schoon water, ruimte en voedsel voor wilde dieren, de kans om voldoende en veilig voedsel te verbouwen, een kleinere kans op zoönosen zoals corona, een gezonde toekomst voor de landbouw, en uiteindelijk ook weer ruimte maken voor de bouw van woningen middenin onze prachtige natuurgebieden;
 - d. dat overheden te lang maatregelen om de natuur te beschermen voor zich uit hebben geschoven, waardoor de problemen nu groot en urgent zijn;
 - e. dat verandering dus nodig is en goed is voor de toekomst van onze stad.
- II. dat Zaanstad met ondernemers communiceert dat onverwijd handelen noodzakelijk is om verdere verslechtering van de natuur zo snel mogelijk uit te kunnen sluiten, wat onder meer inhoudt dat zo snel mogelijk met de boeren in en rond Polder Westzaan gesproken wordt over de recente uitspraken van de Raad van State, Rechtbank Haarlem en Rechtbank Den Haag en de gevolgen voor hen, en uit te leggen dat voortzetting van veehouderij in en om dit gebied niet gegarandeerd kan worden.

4.2 Het heft in eigen hand

Dat de raad nu geld heeft gereserveerd (in de begroting van 2025) voor het opkopen van 'stikstofruimte' was een beslissing in de goede richting. Nodig vanwege de Europese regelgeving, en van levensbelang voor iedereen. Want, we kunnen het niet vaak genoeg herhalen: we hebben de natuur nodig. Een *must have*, dus.

Na dat opkopen wil Zaanstad een natuurvergunning aanvragen voor openstelling van de busbrug voor personenvervoer, ook in de spits. Dat is een *nice to have*: "Uit een onderzoek van 2017 uitgevoerd door externe, onafhankelijke adviesbureaus (Dufec en Goudappel Coffeng) blijkt dat de belangrijkste voordelen een verbeterde bereikbaarheid door korte rijroutes en een verhoogde gebruikersvriendelijkheid zijn."

Het was vanwege het additionaliteitsvereiste al onwaarschijnlijk dat de Omgevingsdienst / provincie Noord-Holland de vergunning in 2025 zou afgeven¹, maar het kan ook niet worden uitgesloten, gezien alle geitenpaadjes die Nederland in de wetgeving heeft ingebouwd. We kunnen ook besluiten om geen beroep meer te doen op deze geitenpaadjes (zie figuur op blz 7), en zelf de wet naleven: zolang de natuur in onze polders niet aantoonbaar op een pad van herstel is gebracht, gaan we zelf ook geen vergunningen meer aanvragen voor projecten die de natuur zouden kunnen verslechteren, door stikstof of anderszins. Vergunningen die we toch aanvragen, controleren we op de toepassing van geitenpaadjes, en als die zijn toegepast, maken we geen gebruik van de vergunning. Daarmee voorkomen we ook nieuwe onzekerheden met betrekking tot vergunningen die achteraf illegaal blijken. We halen nogmaals Remkes aan: "Iedere dag dat de overbelasting langer duurt, maakt het probleem groter en duurder." Als je de strip over Jelle nog niet hebt gelezen, is dit daar alsnog een goed moment voor.

De Partij voor de Dieren vindt ook dat de raad zichzelf beter in positie moet brengen om deze en andere afwegingen op dit dossier te kunnen maken. Dit vraagt om kennis van de staat van onze natuur, van de impact van stikstof en andere drukfactoren, en van de stikstofuitstoot van projecten op onze natuur.

En we vinden dat Zaanstad, net als andere overheidslagen, zelf ook moet doen wat moet en kan. Want ook wij stoten te veel stikstof uit. Omdat de natuur er zo slecht voorstaat en oplossingen schaars of duur zijn en/of politiek gevoelig liggen, is gewone natuur overal extra hard nodig².

Daarom de volgende besluiten:

De gemeenteraad besluit:

III. het college te verzoeken om

- a. een overzicht te maken van vergunningen die zijn verleend met gebruikmaking van geitenpaadjes in de stikstofwetgeving en van de 'positieve weigeringen' die sinds 2020 zijn verleend aan (projecten in) Zaanstad, en een lijst te maken van de gebruikte geitenpaadjes, en de raad hierover op passende wijze (met inachtneming van de privacywetgeving) te informeren;
- b. een overzicht te maken van de lopende en toekomstige (voorgenomen) vergunningtrajecten in/van Zaanstad waarbij geitenpaadjes mogelijk een rol (zouden) gaan spelen, en de raad hierover op passende wijze te informeren;
- c. de raad te informeren over de verschillende verantwoordelijkheden op het gebied van de Habitatrictlijn tussen de verschillende overheidslagen, inclusief de financiële verantwoordelijkheden;
- d. een paragraaf over stikstof op te nemen in elk raadsvoorstel en in elke startnotitie het verslechteringsverbod en de instandhoudingsdoelen als uitgangspunt op te nemen;
- e. een inventarisatie te maken van mogelijke concrete maatregelen om de stikstofdepositie op Polder Westzaan en Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder van en door Zaanstad naar beneden te brengen, met een indicatie van de verhouding tussen effectiviteit en kosten én de gevolgen van die maatregelen (positief en negatief) op andere relevante gebieden, zoals de zes strategische opgaven en dierenwelzijn.

IV. onverwijld te doen wat kan en moet om verdere verslechtering van de meest kwetsbare habitattypen in de Polder Westzaan en het Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder uit te kunnen sluiten en de natuur daar op een aantoonbaar pad van herstel te brengen, inhoudende dat:

- a. in de volgende fase van het gebiedsproces Polder Westzaan het belang en de plicht van natuurherstel en natuurbehoud het hoofddoel is, in het bijzonder voor de stikstofgevoelige habitattypen op de Urgente Lijst, en andere doelen daaraan ondergeschikt zijn;
- b. de bestaande rapporten en adviezen van onder meer de Ecologische Autoriteit, Remkes en de opbrengsten van de Zaanse aanpak Grip op Stikstof worden benut;
- c. nieuw onderzoek niet wordt afgewacht voor er maatregelen genomen worden, behalve voor die maatregelen waarvoor dat noodzakelijk is om ongewenste effecten op het gebied van natuurherstel te voorkomen;
- d. nog te verlenen natuurvergunningen alleen worden gebruikt als er geen geitenpaadjes zijn toegepast;
- e. voortvarend aan de slag wordt gegaan met het realiseren van minimaal de basiskwaliteit natuur, waarbij ook inwoners en ondernemers worden betrokken en gemotiveerd;
- f. het college van B&W bij de voorjaarsnota voorstellen doet voor de benodigde middelen voor stikstofreductie om te voldoen aan de natuurwetgeving;
- g. in de berotingscyclus relevante indicatoren worden opgenomen voor stikstof en natuurherstel.

V. om samen met de agendacommissie en de griffie Marjan Minnesma uit te nodigen voor een presentatie van het Urgenda-rapport [LandInZicht](#).

4.3 De boer op!

Met bovenstaande besluiten neemt Zaanstad verantwoordelijkheid. Maar het kan natuurlijk niet zo zijn dat Zaanstad als enige werk maakt van het naleven van de natuurwetgeving. We vinden het minstens zo belangrijk dat andere gremia ook in actie komen. Het kan ook niet zonder gevolgen blijven dat ontwikkelingen in Zaanstad in de knel komen doordat het bevoegd gezag onrechtmatig heeft gehandeld.

Daarom de volgende besluiten:

De gemeenteraad besluit:

- VI. dat het college in het contact met andere gremia, waaronder in elk geval de provincie Noord-Holland, de MRA en het Rijk
 - a. zich op het standpunt stelt dat het verdere verslechtering van Natura 2000-gebieden voorkomen dient te worden en dat de natuur in een gunstige staat van instandhouding gebracht moet worden en dit standpunt actief uitdraagt;
 - b. de andere gremia stevig aanspoort om de natuur aantoonbaar op een pad van herstel te brengen door passende stikstofreductie- én andere maatregelen te nemen;
- VII. dat het college, al dan niet via de MRA, bij het Rijk gaat lobbyen voor de benodigde financiële middelen zodat Zaanstad, andere gemeenten en provincie Noord-Holland effectieve maatregelen waaronder stikstofreductiemaatregelen te kunnen nemen om de verslechtering van de natuur te stoppen en de natuur in een gunstige staat van instandhouding te brengen;
- VIII. dat het college samen optrekt met andere gemeenten in Noord-Holland om Gedeputeerde Staten van Noord-Holland de natuur aantoonbaar op een pad van herstel te brengen, waarbij prioriteit wordt gegeven aan de habitats op de Urgente Lijst;
- IX. het college te verzoeken een inventarisatie te maken van de kosten die door Zaanstad zijn gemaakt vanwege onrechtmatig handelen door de provincie Noord-Holland en het Rijk en deze kosten te verhalen.

Effecten

We verwachten dat wat we voorstellen, vroeger of later hoe dan ook opgelegd wordt. Dat natuurvergunningen zullen worden geweigerd als stikstof een rol speelt, als we die aanvragen. Wel of niet aanvragen zou geen verschil moeten maken. Als we ze niet aanvragen, vanuit de plichten van de Europese en Nederlandse wet- en regelgeving, lopen we niet het risico dat vergunning met gebruik van geitenpaadjes alsnog worden gegeven. Daarmee verkleinen we de kans dat projecten achteraf illegaal blijken, zoals met de PAS-melders nog steeds aan de hand is en wat inmiddels ook geldt voor alle projecten die met geitenpaadjes geen vergunning kregen (de 'positieve weigering') en nu dus ook illegaal zijn.

Hoe vervelend het ook is voor (sommige van) onze inwoners (vooral de menselijke trouwens), alle overheden hebben dit samen laten gebeuren. Uitstel is geen afstel maar maakt het probleem alleen maar moeilijker op te lossen.

Sommige voorstellen kosten geld, zoals het realiseren van minstens basiskwaliteit natuur. Hiervan verwachten we dat dit een investering blijkt, omdat de bijzondere natuur in de Natura 2000-gebieden sterker wordt van gewone natuur overal. Mogelijk moeten we wat schuiven met geld, investeringen naar voren halen, maar andere investeringen zullen voorlopig onmogelijk blijken (projecten waarbij stikstof vrijkomt).

Effectief stikstofbeleid zal uiteindelijk leiden tot meer lucht en meer ruimte. Maar er is een zure appel en daar zullen we doorheen moeten bijten. Een zorg is natuurlijk het perspectief voor de boeren. Ondanks de grote nadelen die kleven aan de veehouderij, gaan we uit van de goede bedoelingen van de veehouders. De Partij voor de Dieren vindt, maar verwacht ook, dat omschakeling naar een meer plantaardige vorm van boeren, op een biologische en regeneratieve manier, nodig is. Daar verdienen de boeren ondersteuning bij van overheden. Uiteindelijk zal dit voor hen een weg uit de onzekerheid zijn waar ze al jaren in zitten omdat er maar geen oplossingen komen.

We werken hiermee ook aan het herstel van vertrouwen van onze inwoners in de democratie. Op slot gaat de boel toch; hoe meer we zelf het initiatief nemen, hoe beter we kunnen sturen en hoe beter we erover kunnen communiceren.

De mooiste effecten zijn uiteindelijk die voor ons gehele ecosysteem. Van harig wilgenroosje via bittervoorn en grutto tot mens. We kunnen toewerken naar een gezonde gemeente, inclusief gezonde landbouw. We stellen onze voedselvoorziening veilig, want in een gezonde natuur gedijen bestuivers en allerlei bodemdieren beter. Geen bijen, geen voedsel. Lucht en water zijn schoner zonder stikstof. Mensen zijn gezonder zonder stikstof. Er komt ruimte voor meer natuur én voor woningbouw.

Noten

1. Inleiding

¹ <https://www.wur.nl/nl/nieuws/6-redenen-waarom-we-niet-zonder-biodiversiteit-kunnen.htm> **KLIK HIER**

2. Slechte staat van de natuur: slecht voor burgers

¹ <https://www.wur.nl/nl/onderzoek-resultaten/onderzoeksinstituten/environmental-research/show-wenr/natuur-stikstofgevoeliger-dan-gedacht-kritische-depositiewaarden-omlaag.htm> **KLIK HIER**

² Onderzoek naar een ecologisch noodzakelijke reductiedoelstelling van stikstof https://www.wwf.nl/globalassets/afbeeldingen/nieuws/nieuws-2021/210408__rapport-stikstof-van-den-burg-et-al_.pdf **KLIK HIER**

³ Advies Ecologische Autoriteit over NDA Polder Westzaan https://www.ecologischeautoriteit.nl/docs/mer/p50/p5052/5052_advies_natuurdoelanalyse.pdf **KLIK HIER**

⁴ Natuurdoelanalyse Polder Westzaan https://www.noord-holland.nl/Onderwerpen/Landelijk_gebied/Natuurdoelanalyses:VahbL4kSQXyRb7wy959kpw/Polder_Westzaan.pdf **KLIK HIER**

NDA Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder https://www.noord-holland.nl/Onderwerpen/Landelijk_gebied/Natuurdoelanalyses:VahbL4kSQXyRb7wy959kpw/Wormer_en_Jisperveld_Kalverpolder.pdf **KLIK HIER**

⁵ Toelichting Zaanstad op de second opinion van Witteveen+Bos <https://zaanstad.bestuurlijkeinformatie.nl/Reports/Document/2c3eada7-33e0-4f92-84ab-dbdd9294aebf?documentId=0f2d11e0-dc62-4de6-9f24-267301123569> **KLIK HIER**

⁶ Second opinion Witteveen+Bos <https://repository.officiële-overheidspublicaties.nl/externebijlagen/exb-2024-12996/1/bijlage/exb-2024-12996.pdf> **KLIK HIER**

⁷ Raadsinformatiebrief Busbrug de Binding - stand van zaken - 8155720 <https://zaanstad.bestuurlijkeinformatie.nl/Reports/Document/2c3eada7-33e0-4f92-84ab-dbdd9294aebf?documentId=3ef7c401-e5be-4d0b-80e9-aa5357f7ebe0> **KLIK HIER**

⁸ Wat wel kan <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-4039eee4ed64ecd5574d2c34f1e1fe24fa8e8f18/pdf> **KLIK HIER**

⁹ Bouw Verkadebuurt in Zaandam ligt door stikstofuitstoot voorlopig stil: 'Nog geen zicht op start', NHD https://www.noordhollandsdagblad.nl/regio/zaanstreek-waterland/zaanstreek/bouw-verkadebuurt-in-zaandam-ligt-door-stikstofuitstoot-voorlopig-stil-nog-geen-zicht-op-start/34331865.html?utm_medium=referral&utm_campaign=share **KLIK HIER**

3. Wat doet?

¹ Herenleed <https://www.vpro.nl/programmas/herenleed.html> **KLIK HIER**

² Uitspraak Rechtbank Den Haag in de zaak Greenpeace tegen de Staat d.d. 22 januari 2025 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBDHA:2025:578&showbutton=true&idx=4> **KLIK HIER**

³ Waddenacademie <https://www.waddenacademie.nl/themas/natuur-en-recht/de-europees-en-internationaalrechtelijke-status-van-de-waddenzee> **KLIK HIER**

⁴ Uitvoeringsprogramma natuur 2024-2030 https://www.noord-holland.nl/Onderwerpen/Natuur/Links/Uitvoeringsprogramma_Natuur_provincie_Noord_Holland_2024_2030.pdf **KLIK HIER**

⁵ Uitspraak Rechtbank Noord-Holland in de zaak over De Kraaien d.d. 6 januari 2025 <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBNHO:2025:49> **KLIK HIER**

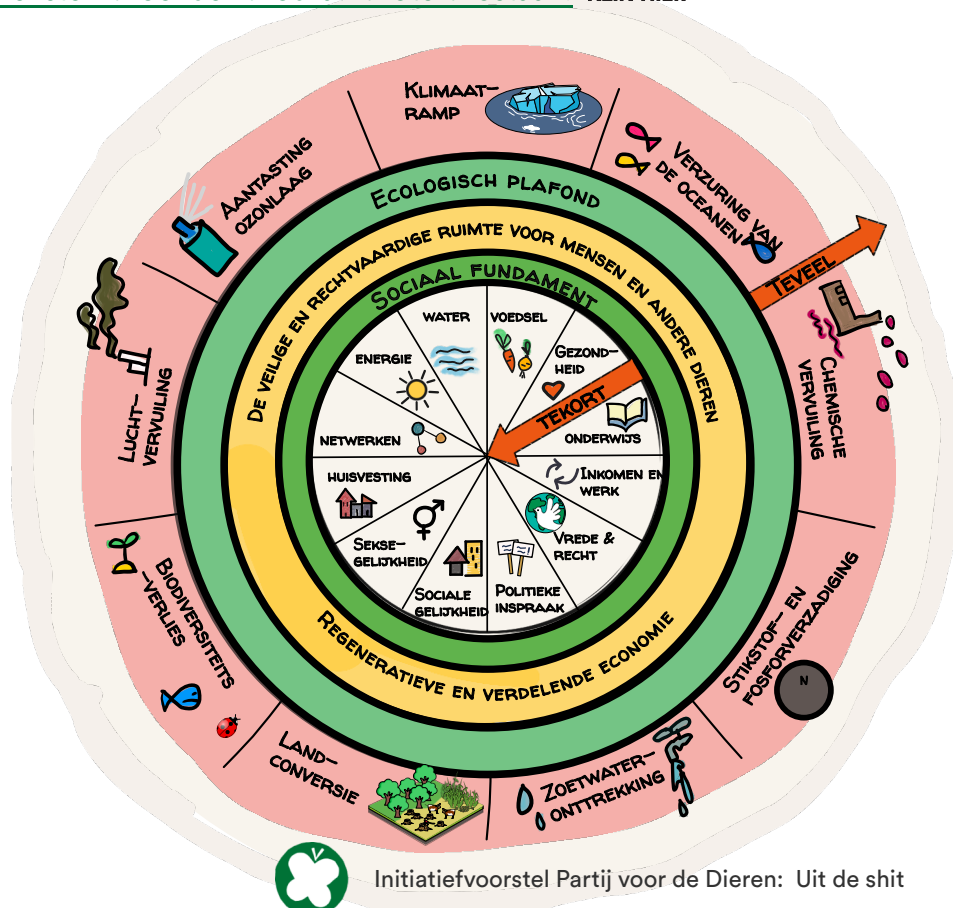
⁶ Uitspraken van de Raad van State over intern salderen nav Rendac en Amercentrale <https://www.raadvanstate.nl/actueel/nieuws/december/rechtspraak-over-intern-salderen-wijzig/> **KLIK HIER**

⁷ Urgente Lijst https://www.greenpeace.org/static/planet4-netherlands-stateless/2024/03/cbba6d6d-aangepast-rapport-voor-nazending-en-kg_-stikstofdepositie-in-2025-op-de-meest-urgente-habitats-en-leefgebieden_-een-analyse.docx-2.pdf **KLIK HIER**

4. En nu?

¹ Uit de beantwoording van technische vragen, en gecheckt door onszelf: “Daarnaast is in de notitie Ruimte voor Vergunningverlening (zie <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-4c35b18b315c9471b471aac95bba282b3f8e1239/pdf> **KLIK HIER**) de volgende voorwaarde aan extern salderen verbonden: Extern salderen waarbij de overheid betrokken is, vereist wel dat de depositiedaling niet nodig is om verslechtering van Natura 2000-gebieden te voorkomen en om perspectief te houden op herstel, indien de overheid bij de transactie betrokken is.”

² Aan de slag met Basiskwaliteit Natuur met nieuw kennisdocument; Samen voor biodiversiteit [https://www.samenvoorbiodiversiteit.nl/updates/kennisdocument-basiskwaliteit-natuur/1349#:~:text=Basiskwaliteit%20Natuur%20\(BKN\)%20is%20de,ecosysteemdiensten%20onder%20druk%20te%20staan.](https://www.samenvoorbiodiversiteit.nl/updates/kennisdocument-basiskwaliteit-natuur/1349#:~:text=Basiskwaliteit%20Natuur%20(BKN)%20is%20de,ecosysteemdiensten%20onder%20druk%20te%20staan.) **KLIK HIER**

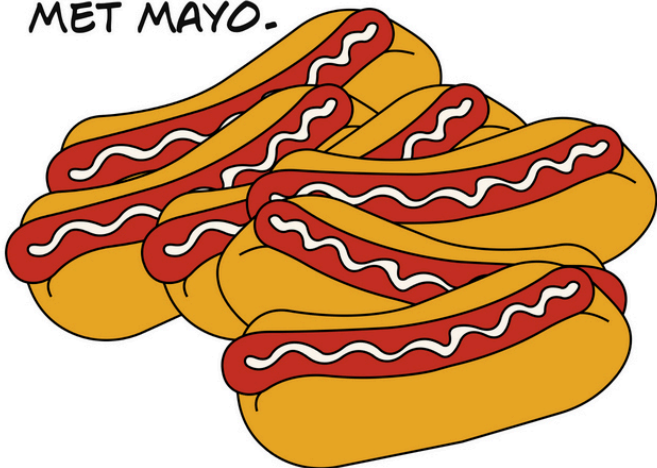
BIJLAGE 1

JELLE WIL AFVALLEN

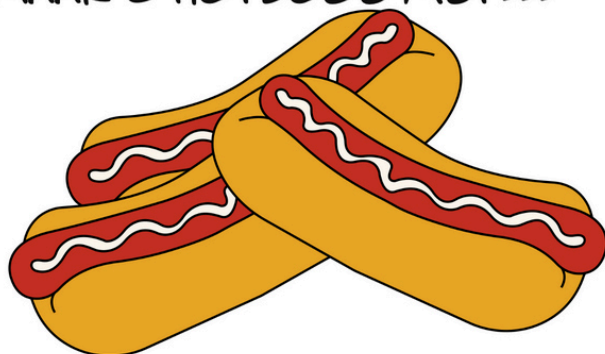
HIJ VERBRUIKT ELKE DAG GEMIDDELD 2500 CALORIEEN.

HIJ KRIJGT ALLEEN ELKE DAG 600 CALORIEEN TE VEEL BINNEN. HIJ EET NAMELIJK TUSSENDOR ELKE DAG 6 HOTDOGS MET MAYO.

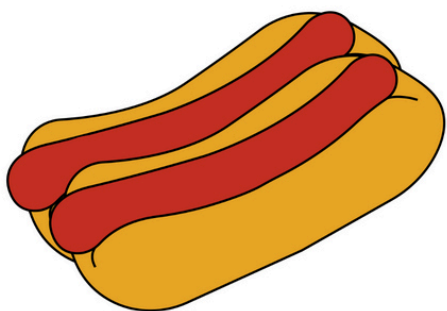

JELLE BESLUIT VOORTAAN ELKE DAG NOG MAAR 3 HOTDOGS TE ETEN. MAAR... HIJ VINDT OOK DAT HIJ ER RECHT OP HEEFT. HIJ GUNT ZICHZELF TOCH 2 IETS GEZONDERE HOTDOGS: ZONDER MAYO.

DUS: GEEN 6 HOTDOGS MET MAYO, MAAR 3 HOTDOGS MET...

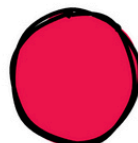

EN 2 ZONDER MAYO.

HIJ KRIJGT NU NIET 600 CALORIEEN TE VEEL BINNEN, MAAR 500 TE VEEL.

VALT JELLE NU AF?

JA

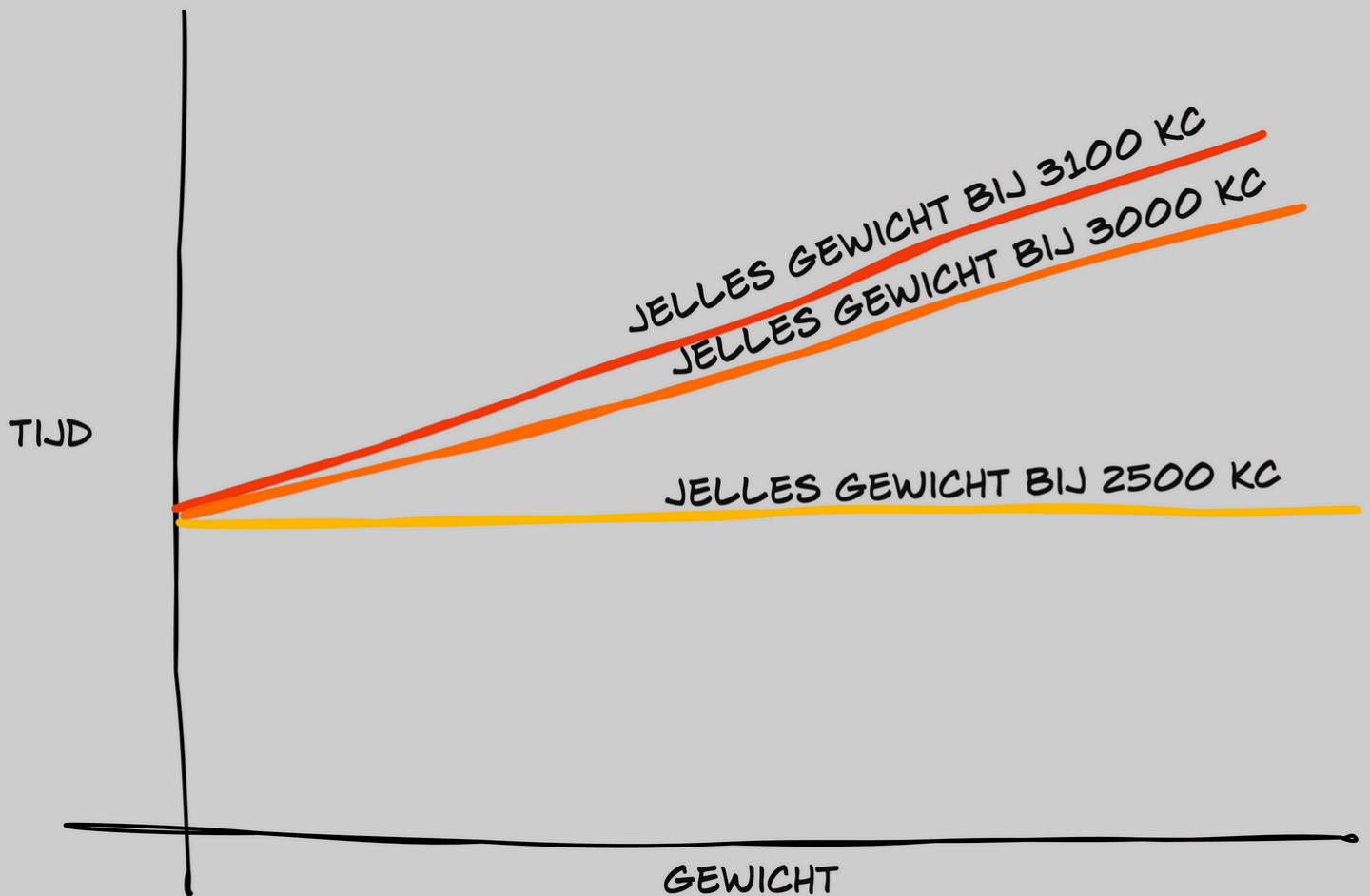

NEE

JELLES NIEUWE EETGEWOONTEN:

$$\begin{array}{r} 2500 \\ 500 + \\ \hline 3000 \end{array}$$

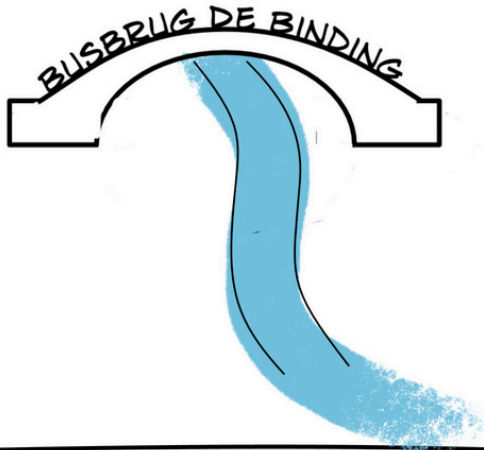
HELAAS!

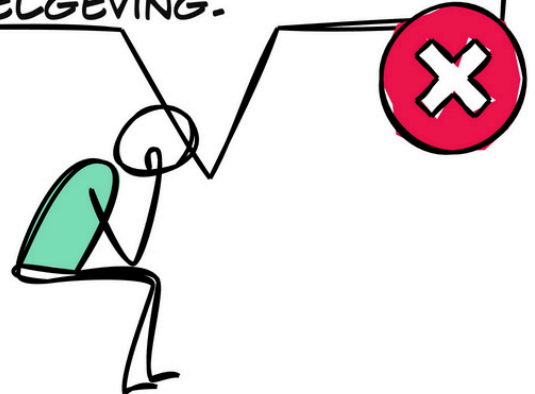
JELLE KOMT NOG STEEDS AAN...

HIJ VALT PAS AF ALS HIJ MINDER GAAT ETEN
DAN 2500 KC
(= MINDER DAN HIJ VERBRUIKT)

DIT IS VERGELIJKBAAR
MET HET PLAN VAN
ZAA NSTAD OM BUSBRUG
DE BINDING 24/7 OPEN TE
STELLEN VOOR AUTO'S.

DE NATUUR IN POLDER
WESTZAAN VERSLECHTERT
AL JAREN, EN FLINK OOK.
NOORD-HOLLAND MOET
DAAR IETS TEGEN DOEN,
WANT DE NATUUR MAG NIET
VERSLECHTEREN.
VERSLECHTERING IS IN
STRIJD MET EUROPESE
REGE LGEVING.

MAAR IN DE PLANNEN VAN
NOORD-HOLLAND BLIJFT
DE STIKSTOFDEPOSITIE
VEEL TE HOOG.

ELK JAAR KOMT ER MEER
STIKSTOF BIJ.

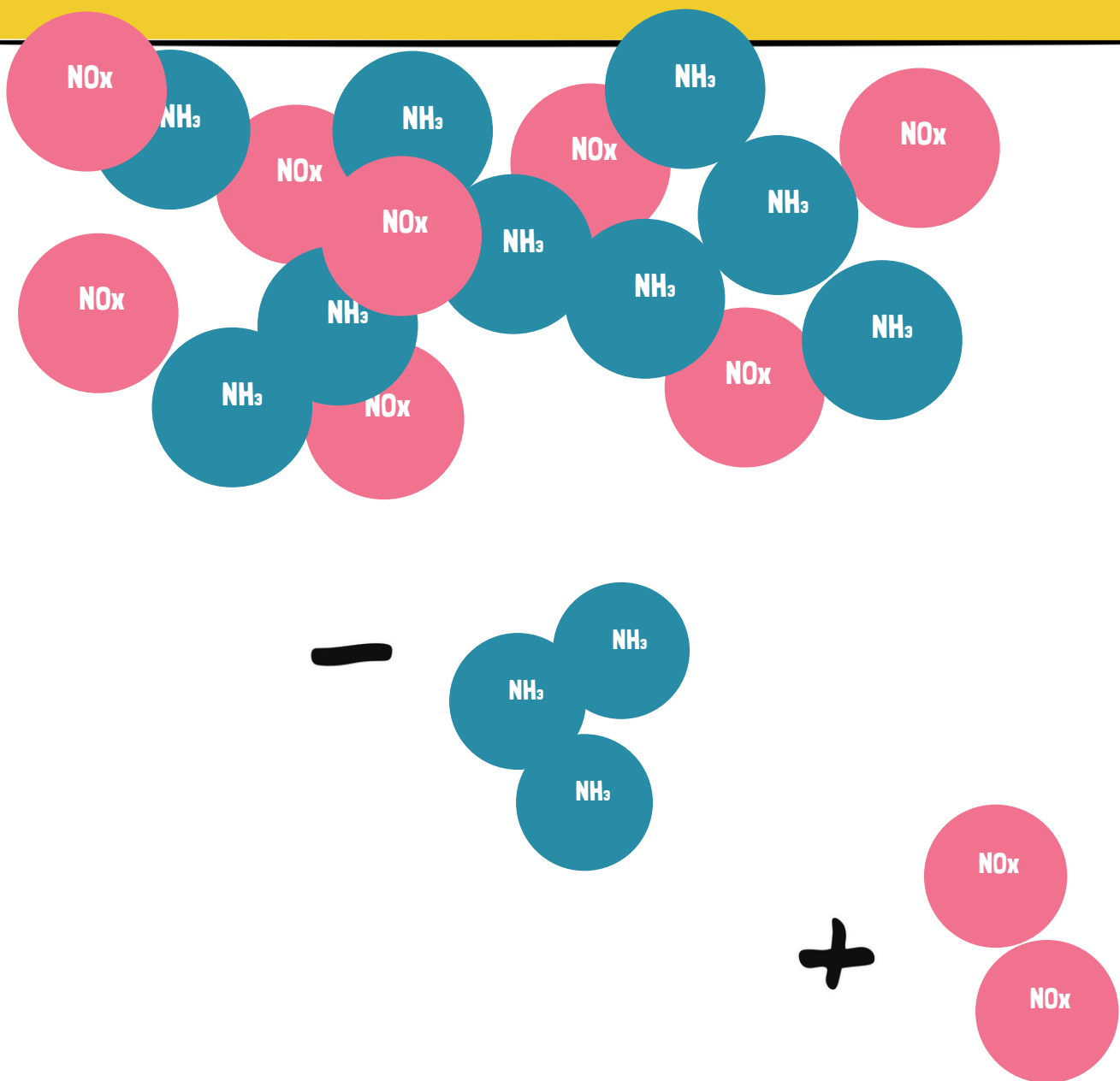
DE DEKEN VAN STIKSTOF
WORDT STEEDS DIKKER.

ZAA NSTAD WIL NU WAT
STIKSTOFRUIMTE KOPEN, MAAR
DIE OOK GEDEELTELIJK WEER
OPVULLEN DOOR MEER
AUTO'S OVER DE BUSBRUG TE
LATEN RIJDEN.

STIKSTOF NEEMT DAARDOOR WEL AF, MAAR NIET GENOEG
VOOR NATUURHERSTEL.

ÉÉN HOTDOG MINDER, TERWIJL ER MEER DAN ZES
HOTDOGS VANAF ZOULDEN MOETEN.

EN ER DAALT DUS VEEL TE VEEL STIKSTOF
NEER IN DE POLDER WESTZAAN. DOOR
AUTO'S EN INDUSTRIE EN Vliegtuigen, EN
DOOR DE VEEHOUDERIJ.

DE VERREKENING IVM DE BUSBRUG MAAKT
DE HOEVEELHEID STIKSTOF IETS MINDER -
MAAR HET IS VOOR DE NATUUR NOG
STEEDS TE VEEL.

DE NATUUR KAN NIET HERSTELLEN.

